

Date: 17th December-2025

EKOLOGIK DIZAYNI INSON PSIXALOGIYASIGA TASIRI VA ATROF MUXIT BILAN UZVIYLI

K. R. Fuzailova

TTESI, “Moda va dizayn” kafedrası dotsenti

S. N. Nosirjonova

talaba 25-25-gurux

Annotatssiya: Ekologik psixologiya – atrof-muhitning inson idroki, xulq-atvori va ekologik ongiga ta’sirini o’rganadigan fan bo’lib, barqaror rivojlanishga xizmat qiladi. Bog’liq yo’nalishlar: antropoekologiya (bioijtimoiy o’zaro ta’sir), psixologik ekologiya (ekologik omillarning ruhiyatga ta’siri), videoekologiya (vizual muhit roli). Ergodizayn va ergonomika talablari orqali eko-dizaynning atrof-muhitni muhofaza qilish, resurs tejash va inson farovonligini oshirishdagi ahamiyati ta’kidlanadi. Eko-dizayn global ekologik inqirozga qarshi samarali yechim sifatida baholanadi.

Kalit so’zlar: Eko moda, ekologik psixologiya, antropoekologiya, videoekologiya, tez moda, barqaror moda, atrof muxit, atrof-muhit, qayta ishlash, organik materiallar.

Аннотация: Экологическая психология - это наука, изучающая влияние окружающей среды на восприятие, поведение и экологическое сознание человека и способствующая устойчивому развитию. Связанные направления: антропоэкология (биосоциальное взаимодействие), психологическая экология (влияние экологических факторов на психику), видеоэкология (роль визуальной среды). Через требования эргодизайна и эргономики подчеркивается важность эко-дизайна в охране окружающей среды, ресурсосбережении и повышении благосостояния человека. Эко-дизайн оценивается как эффективное решение глобального экологического кризиса.

Ключевые слова: Эко-мода, экологическая психология, антропоэкология, видеоэкология, быстрая мода, устойчивая мода, окружающая среда, окружающая среда, переработка отходов, органические материалы.

Annotation: Ecological psychology is a science that studies the impact of the environment on human perception, behavior, and ecological consciousness and contributes to sustainable development. Related areas: anthropoecology (biosocial interaction), psychological ecology (influence of ecological factors on the psyche), video ecology (role of the visual environment). Through the requirements of ergodi design and ergonomics, the importance of eco-design in environmental protection, resource conservation, and improving human well-being is emphasized. Eco-design is assessed as an effective solution to the global environmental crisis.

Keywords: Eco fashion, ecological psychology, anthropoecology, video ecology, fast fashion, sustainable fashion, environment, environment, waste recycling, organic materials.

Date: 17th December-2025

Ekologik psixologiya - bir necha psixologiya maktablarining yondashuvlariga asoslangan va atrof-muhitning psixologik xususiyatlarini, uning inson xulq-atvori va idrokiga ta'sirini, antropogen muhitning sayyoramizning ekologik holatiga ta'sirini va natijada tabiiy muhitning shaxs ekologik ongiga ta'sirini o'rganadigan fan. Ekologik psixologiyani ijtimoiy fanlardan ko'ra ko'proq tabiiy fanlar qatoriga kiritish qabul qilingan. Ushbu yondashuv dunyoning barqaror rivojlanish konsepsiyasini yaratishga qaratilgan.

J. Gibsonning ekologik yondashuvi

Inson idrokini o'rganishga ekologik yondashuvning asoschisi amerikalik psixolog, shuningdek, "bevosita idrok" tarafdori Jeyms Gibson edi. U ekologik yondashuv foydasiga "bilvosita realizm" kognitiv konsepsiyasi doirasida idrokni o'rganishdan voz kechdi, chunki u real mavjud voqelik sharoitida olingan natijalarni sun'iy ravishda qayta yaratiladigan va to'liq bo'lmasligi mumkin bo'lgan eksperiment doirasida olingan natijalarga qaraganda ishonchliroq deb hisobladi. Bundan tashqari, u axborotni bilish darajasida qayta ishlash g'oyasini rad etdi.

Gibbsonga ko'ra, hayvonlar va atrof-muhit bir-biridan ajralmasdir. Hayvonlar atrof-muhitsiz yashay olmas edi, atrof-muhit esa hayvonlarsiz mavjud bo'lmas edi. Atrof-muhit - bu biz har soniyada idrok qiladigan narsa. Inson bevosita idrokka ega. Shunday qilib, biz barcha mavjud hayvonlarni idrok qilishga qodirmiz, ammo ko'z bilan ko'ra olmaydigan narsalarni, masalan, atomlarni idrok qilishga qodirmiz. Boshqacha qilib aytganda, inson uchun jismoniy va ekologik dunyo mavjud.

Fizik olam haqida biz fizika, kimyo orqali tushunchaga ega bo'lamiz, ekologik olamni esa sezgi a'zolarimiz orqali bilamiz.

R. Barkerning ekologik psixologiyasi

R. Barker nazariyasi ko'pincha muhit psixologiyasi (environmental psychology) bilan bog'liq, ammo bu fan ko'p jihatdan ekologik psixologiya bilan kesishadi. Barker o'zining "Ekologik psixologiya" (1968) asarida insonning xulq-atvori uning qanday muhitga tushib qolganiga bog'liqligi haqida gapirgan. Ya'ni, shaxs tomonidan u yoki bu harakat qanday sharoitda amalga oshirilganligini bilmasdan turib, uning keyingi harakatlarini oldindan aytib bo'lmaydi.

Metodologik xususiyatlari

Vatanimiz fani ekologik psixologiyani o'rganish bilan XX asrning 90-yillaridagina jiddiy shug'ullana boshladi. Bunga tobora kuchayib borayotgan ekologik inqirozlar sabab bo'lib, ularning oldini olish va minimallashtirish uchun ijtimoiy ongni qayta qurish talab etildi. Ekologik psixologiyaning predmeti sifatida aynan ekologik ong - individual yoki ijtimoiy ong namoyon bo'ladi.

Insonning tabiiy muhit bilan o'zaro ta'sirini o'rganishda nafaqat umumpsixologik tushunchalar apparatiga tayanish, balki ijtimoiy psixologiya, shaxs psixologiyasi, muhit psixologiyasi va psixologik ekologiyaga murojaat qilish kerak. Ekologik psixologiya antropogen omilni istisno qilgan holda faqat insonning tabiiy muhit bilan o'zaro ta'sirini

Date: 17th December-2025

o'rganishni o'z ichiga oladi. Tabiiy muhit alohida o'ziga xos tabiiy komplekslar sifatida qabul qilinadi.

- Ekologik psixologiya quyidagi vazifalarni ajratib ko'rsatadi:
- Individual va ijtimoiy ekologik ong tipologiyasini yaratish (tabiiy muhitga munosabatning turli tiplari tavsifi);
- Sotsiogenez va ontogenez jarayonida rivojlanishni tahlil qilish (tarixiy, diniy, siyosiy, madaniy, iqtisodiy kontekstga, shuningdek, har bir shaxsning hayotining turli bosqichlarida shaxsiy rivojlanishiga qarab, insonning tabiiy muhit bilan o'zaro ta'sirining o'ziga xos xususiyatlari);
- Individual va guruh o'ziga xoslikni tahlil qilish (individdning u yoki bu ijtimoiy guruhga mansubligiga qarab tabiiy muhit bilan o'zaro ta'sir strategiyasi);
- Diagnostika tamoyillari va usullarini ishlab chiqish (tabiiy muhit bilan o'zaro ta'sir qilishning ekologik g'oyalari, strategiyalari va taktikasi tizimini tasniflash). [1]
- Zamonaviy dunyoda ekologik psixologiyaning o'rni
- Ekopsixologik yo'nalishdagi tadqiqotlar barqaror rivojlanish konsepsiyasini ishlab chiqish va unga bosqichma-bosqich o'tishga qaratilgan. Barqaror rivojlanish deganda insonning yer yuzida kelajak avlodlarning farovon yashashiga xavf solmaydigan hayotiy faoliyati tushuniladi. Konsepsiya nafaqat soha olimlari va mutaxassislari, balki ko'plab davlatlar rahbarlari tomonidan ham qo'llab-quvvatlandi. Rio-de-Janeyroda bo'lib o'tgan BMT konferensiyasi muhim voqea bo'lib, u bir nechta qarorlarga olib keldi:
- Butun jahon hamjamiyatining barqaror rivojlanish yo'liga o'tishi;
- Jamiyatning ekologik ongini rivojlantirish, atrof-muhitni muhofaza qilish foydasiga yangi qadriyatlarga e'tibor qaratish;
- Inson hayot faoliyatining tabiiy muhit uchun mavjud salbiy oqibatlarini bartaraf etish.
- Hozirgi vaqtda Rossiyada ekologik psixologiya sohasidagi yetakchi mutaxassislardan biri V. I. Panovdir.
- Rossiyada ushbu psixologik yo'nalish hali umume'tirof etilgan tushunchaga ega bo'lmasa-da, 1996 va 2000-yillarda ekologik psixologiya bo'yicha birinchi va ikkinchi Rossiya konferensiyalari o'tkazildi, u yerda zamonaviy jamiyat sharoitida uning ahamiyati va muammolari keng muhokama qilindi[2].

Antropoekologiya. Antropoekologiya insonning yashash muhiti bilan turli aspektlardagi o'zaro munosabatlari to'g'risidagi fandir. N. F. Reymer [76] antropoekologiya (gomoekologiya) da ikkita fanni birlashtirishni taklif qiladi: insonning atrof-muhit bilan o'zaro ta'sirini, birinchi navbatda, tibbiy-biologik jihatdan ko'rib chiqadigan inson ekologiyasi va ijtimoiy guruhlarning tabiiy va ijtimoiy muhit bilan aloqasini, birinchi navbatda, ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan o'rganadigan ijtimoiy ekologiya.

Antropoekologiya insonning individ (biologik individ) va shaxs (ijtimoiy subyekt) sifatida atrof-muhit bilan o'zaro ta'sirini o'rganadi; inson organizmi, uning ruhiyatining tabiiy va ijtimoiy muhit holatiga bog'liqligini aniqlash asosida odamlar salomatligini saqlash va rivojlantirish masalalarini ko'rib chiqadi. U tabiiy, ijtimoiy, ma'naviy

Date: 17th December-2025

omillarning butun majmuini o'z ichiga oladi. Inson ekologiyasida insonning tabiiy yashash huquqini (ekologik toza mahsulotlar, suv, havo va boshqalar) ta'minlashning tabiiy omili sifatida sog'lom tabiiy muhit birinchi darajali ahamiyatga ega. Aholi salomatligini belgilovchi asosiy omillar: turmush tarzi, inson genetikasi, tashqi muhit va sog'liqni saqlash.

Antropoekologiyaning o'rganish obyekti bo'lib, inson yashash muhitining fazoviy bo'linmasi - antropoekosistema xizmat qiladi. U inson hayot faoliyatining tabiiy, ijtimoiy-iqtisodiy, ishlab chiqarish, ekologik-gigiyenik, madaniy-maishiy sharoitlarining o'xshashligi bilan tavsiflanadi. Antropoekologiya inson mavjudligining maqbul sharoitlarini, shu jumladan uning atrof-muhitga ta'sirining yo'l qo'yiladigan chegaralarini aniqlashga qaratilgan. U insonning bioijtimoiy obyekt sifatida murakkab ko'p komponentli atrof-muhit, dinamik, doimiy ravishda murakkablashib boradigan yashash muhiti bilan o'zaro ta'sirini o'rganadi. Inson mavjudligining aniq shart-sharoitlarini ko'rib chiqishda ekologik omillardan tashqari, texnologik, ijtimoiy, psixologik omillar ham muhim ahamiyatga ega.

Psixologik ekologiya. Psixologik ekologiya hodisasi inson ekologiyasining bir bo'limi hisoblanadi. Psixoekologiyaning tadqiqot predmeti ekologik omillarning inson ruhiy salomatligi va xulq-atvoriga ta'siridir. Tadqiqotlar yorug'lik, harorat, havoning kimyoviy tarkibi, shovqin darajasi, radiatsiya foni, gravitatsiyaning o'zgarishi kabi "klassik" ekologik omillarning inson ruhiyatiga ta'sirini ko'rsatadi. Ekologik omillar miqdoriy ifodalanishga ega. Har bir omilga nisbatan optimum zonasi (normal hayot faoliyati zonasi), pessimum zonasi (tushkunlik zonasi) va organizmning chidamlilik chegaralarini ajratish mumkin. Miqdoriy qiymati tur chidamliligi chegarasidan chiqib ketadigan ekologik omil cheklovchi (limitlovchi) omil hisoblanadi. Bunday omil boshqa barcha omillar qulay bo'lgan taqdirda ham turning tarqalishini cheklaydi.

Psixologik ekologiyaning vazifalari quyidagilardan iborat: Eng inson uchun muhimroq bo'lgan ekologik omillarni o'rganish; ularning inson ruhiy salomatligi va xulq-atvoriga ta'sirini psixofiziologik nuqtai nazardan o'rganish; ushbu omillarni optimallashtirish usullarini ishlab chiqish. Psixoekologik tadqiqotlarning roli ortib bormoqda va kelajakda ular butun ekologiyaning rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lishi mumkin.

Videoekologiya. Ekologik muammolar haqida gap ketganda, odatda yomon havo, ifloslangan suv, yuqori shovqin va radiatsiya haqida gapiriladi va muhim ekologik omil - doimiy ko'rinadigan atrof-muhit haqida gapirilmaydi. Uning ko'rish elementlari bilan to'yinganligi inson holatiga, ayniqsa uning ko'rish organlariga kuchli ta'sir ko'rsatadi, ya'ni insonning yashash muhitini tashkil etuvchi boshqa har qanday ekologik omil kabi ta'sir ko'rsatadi.

Videoekologiya - 1987-yilda paydo bo'lgan yangi ilmiy yo'nalish bo'lib, vizual muhitni ekologik omil sifatida o'rganish bilan shug'ullanadi. U ekologlar, psixologlar, fiziologlar, shifokorlar, arxitektorlar, rassomlarning qiziqish doirasiga kiradi.

Date: 17th December-2025

Videoekologiyaning asoschisi V. A. Filin - biologiya fanlari doktori, Moskva ko'rinish ekologiyasi markazi direktori.

Xulosa qilib aytganda, eko-dizayn shunchaki trend emas, balki salomatligimiz haqida qayg'uradigan, stress darajasini pasaytiradigan va yanada uyg'un dunyoda yashashimizga yordam beradigan makonlarni yaratishga imkon beradigan psixologik qo'llab-quvvatlash vositasidir.

Ergodizayn ergonomikaning kichik sohasi sifatida qaraladi. Ananaviy jihatdan dizayn subyektiv, irratsionallikka, ergonomika esa o'lchanadigan, ratsionallikka tayanadi; bunda ergodizayn shaklni, ergonomika esa ishlab chiqish mazmunini belgilaydi. "Ergodizayn" (ergonomic design) atamasi birinchi marta 1970-yillarning oxirida "Kseroks" kompaniyasida loyihalashni tashkil etishdagi inqilobiy o'zgarishlar jarayonida paydo bo'ldi, o'shanda 25 dizayner va 25 ergonomistdan iborat yagona "jamo"ning yaratilishi haqiqiy raqobatbardosh mahsulotni yaratish va bir necha yillik bozordagi halokatli muvaffaqiyatsizliklardan so'ng kompaniyani yana iqtisodiy muvaffaqiyat cho'qqisiga qaytarish imkonini berdi.

Ergonomik talablar - bu optimallashtirish maqsadida "inson - mashina - muhit" tizimiga qo'yiladigan talablar

Inson faoliyatini uning obyektiv xususiyatlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda loyihalash muhit va uskunalarini loyihalashning asosi hisoblanadi. Shuning uchun ergonomika dizaynning tabiiy-ilmiy asosi hisoblanadi [78]. Ergonomik talablar orasida uskuna va muhit parametrlarini tartibga soluvchi bir nechta guruhlar ajratiladi.

Fiziologik talablar uskunalarining insonning fiziologik xususiyatlariga, uning kuch, tezlik, biomexanik va energetik imkoniyatlariga mos kelishini ta'minlaydi.

Psixologik talablar asbob-uskunalar, texnologik jarayonlar va muhitning imkoniyatlari va xususiyatlariga mos kelishini belgilaydi. Shaxsning psixologik turiga mos idrok, xotira, tafakkur, psixomotorika, ko'nikmalar.

Psixofiziologik talablar asbob-uskunalarining insonning ko'rish, eshitish va boshqa imkoniyatlariga, vizual qulaylik va muhitda mo'ljal olish sharoitlariga mos kelishini taqozo etadi.

Ijtimoiy-psixologik talablar jihozlar va muhitni tashkil etishning guruhviy o'zaro ta'sir xarakteri va darajasiga muvofiqligini belgilaydi, birgalikdagi faoliyat mazmuniga bog'liq bo'lgan shaxslararo munosabatlar xarakterini aniqlaydi. Antropometrik talablar jihozlar va muhit tuzilishi, o'lchamlari, odam tanasi shakli, o'lchamlari va massasiga muvofiqligini, buyum shakllari xarakterining odam tanasi anatomik plastikasiga muvofiqligini belgilaydi, xonalar, jihozlar, mebellarning minimal o'lchamlarini aniqlaydi. Xulosa o'rnida shuni aytish lozimki Eko dizayn (ekologik dizayn) zamonaviy dizayn yo'nalishi bo'lib, mahsulot, binolar va tizimlarni loyihalashda atrof-muhitni muhofaza qilish tamoyillarini asosiy mezon qilib oladi. U mahsulotning butun hayot tsikli – xom ashyo olishdan tortib, ishlab chiqarish, foydalanish va utilizatsiyagacha bo'lgan jarayonlarda ekologik zararini minimallashtirishga qaratilgan.

Date: 17th December-2025

Atrof-muhitga ta'siri jihatidan eko dizayn tabiiy resurslarni tejash, chiqindilarni kamaytirish, ifloslanishni oldini olish va biologik xilma-xillikni saqlash orqali ijobiy rol o'ynaydi. Masalan, qayta ishlanadigan materiallar va energiya samaradorligi yuqori texnologiyalardan foydalanish issiqxona gazlari emissiyasini kamaytirib, iqlim o'zgarishiga qarshi kurashda muhim hissa qo'shadi.

Insonlarga ta'siri esa sog'liq va farovonlikni oshirishda namoyon bo'ladi: toksik bo'lmagan materiallar havo va suv sifatini yaxshilaydi, tabiatga yaqin dizayn (masalan, yashil tom va bog'lar) stressni kamaytirib, psixologik komfort beradi. Natijada, eko dizayn nafaqat ekologik muvozanatni tiklaydi, balki inson hayot sifatini oshirib, barqaror kelajakni ta'minlaydi. Bu yo'nalishni keng qo'llash global ekologik inqirozga qarshi samarali yechim bo'lib xizmat qiladi.

АДАБИЁТЛАР:

- 1 “Ekologicheskiy dizayn”. Island Press, str.18
- 2 Хартия Мартина (2019). “Проектирование для экономики замкнутого цикла”. Абингдон, стр. 21 “Привейф”.
- 3 Панкина, М.В. Экологический дизайн: учебное пособия для вузов / Панкина. М.В, С.В. Захарова.-2е изд., исп. И доп.-Москва : Издательства Юрай, 2024-197с - (Высшая образование).- ISBN978-5-9916-8771-3.-Текст: электронный //Образовательная платформа Юрай URL <https://urait.ru/bcode/537286> (дата обращения: 08.05.2024).
4. Акишин, А. Экологическое образование - ключ к решению экологических проблем России / А. Акишин // Проблемы региональной экологии. - 1999. - № 3. - С. 124-127.
5. Алексеева, Т. Психологический подход в цветовом архитектурном моделировании / Т. Алексеева // Материалы Международного семинара «Колористика города». - М., 1990. - 164 с.
6. Аронов, В. Р. Дизайн и искусство / В. Р. Аронов. - М. : Знание, 1984. - 64 с.
7. Foydalanilgan iloalar <https://texel.graphics/ru/articles/fashion-tech-change/> (сайт). - adabiyotlar: 311 Publishing centre of Finland International Journal of Education, Social Science & Humanities. Finland Academic Research Science Publishers ISSN: 2945-4492 (online) | (SJIF) = 8.09 Impact factor Volume-12| 15. Вторичное использование песчпсов. URL: <http://www.orange-elephant.ru>